

ОБДАРОВАНІ ДОШКІЛЬНИКИ - "ГРУПА РИЗИКУ" У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто питання адаптації обдарованих дітей до навчання у першому класі початкової школи. Висвітлено труднощі, з якими зустрічається обдарована дитина в школі, а також труднощі вчителя у роботі з нею. Автор пропонує поглянути на творчість дитини як своєрідну форму лідерства і показує можливості організації освітнього середовища початкової школи, що допоможе у забезпеченні успішної адаптації та соціалізації творчо обдарованих дітей в у першому класі. Серед них – відхід від класно-урочної системи організації навчання учнів першого класу за прикладом розвинених країн світу – Японії, Англії, Швеції, Фінляндії тощо.

Ключові слова: обдаровані діти, діти дошкільного віку, першокласники, початкова школа, труднощі, перебудова, свобода, організація освітнього простору.

Актуальність теми. Період дошкільного дитинства завершується із вступом дитини до школи. На цей час, як правило їй виповнюється шість років і починається новий етап в житті. Він позначається зміною соціального статусу, провідного виду діяльності, втратою безпосередності, переходу поведінки від "Я хочу" до "Так треба". Це складний період життя особистості. Обдаровані діти проходять його важко і нерідко втрачають здобутки дошкільного дитинства: активність, ініціативність, природно довіру до дорослого (вчителя), щирість, творчість. Дослідження питань забезпечення безболісного входження дитини в шкільне життя і розвитку в кого потенційної, а в кого актуальної обдарованості, залишається значущим для вчителів початкової школи і батьків першокласників, а його вирішення – визначальним для успішного просування дитини у розвитку.

Аналіз публікацій. Особливості поведінки обдарованих дітей у соціумі описані в роботах І. Білої, М. Бітянкової, М. Гнатка, Ю. Гільбух, І. Вагощук, М. Ібуки, М. Лейтеса, В. Моляко, В. Паламарчука, Р. Стенберга, В. Сухомлинського, М. Холодної та ряду інших авторів, що свідчить про прагнення науковців розібратися у складній проблемі діагностики обдарованості та сприянню її розвитку у дітей. Активно дискутується питання винятковості явища обдарованості та його прояву на ранніх етапах розвитку особистості. Так, Роберт Стернберг, психолог Єльського університету, виділяє "практичну обдарованість", яка виявляється у шкільні роки, але не сприймається як обдарованість взагалі. Він наголошує, що майбутній менеджер чи підприємець може мати у школі репутацію дуже середнього учня без будь-яких особливостей, а у дорослому віці проявити яскраву обдарованість в обраній сфері діяльності.

У роботах М. Бітянкової показано як обдарованість дитини може стати проблемою вчителя з трьох основних причин: неготовності вчителя прийняти обдарованість учня; бідності використовуваних вчителем форм та методів навчання; "експлуатацією" педагогом обдарованості школяра з власних міркувань [3].

Утруднює роботу вчителя початкової школи і той факт, що на етапах старшого дошкільного і молодшого шкільного віку обдарованість менш диференційована ніж на більш пізніх етапах розвитку особистості. На думку психологів, у цей період вона має розглядатися як універсальна (загальна) здатність дитини до творчого вирішення поставлених перед нею чи обраних самостійно завдань.

Мета статті: розкрити погляд на творчість дитини як своєрідну форму лідерства та показати можливості організації освітнього середовища початкової школи, що забезпечить успішну адаптацію та соціалізацію творчо обдарованих дітей в у першому класі.

Виклад основного матеріалу. Обдарованість, на сьогоднішній день розвитку науки, є однією з таємниць особистості. Сам термін походить від слова "дар", "даровано", "дано". Та оскільки на питання: ким і за що дано відповісти надзвичайно важко, сучасна психологічна думка взагалі обходить його мовчанням. Зокрема, О. Кульчицька вважає, що "Природа обдарованості не тільки не зрозуміла, глибоко прихована, захована для науки, – розібратися в цьому явищі важко і самим творчо обдарованим людям: важко логічним, раціональним шляхом встановити, коли, в який момент виникло пекуче бажання щось зробити, винайти, написати, з'ясувати і т.д." [4, 17].

У даній статті ми будемо розглядати обдарованість за Б. Тепловим, як "...якісно своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить можливість досягнення більшого чи меншого успіху у виконанні тієї чи іншої діяльності" [9, 22]. Тож обдарована дитина – дитина, яка вирізняється яскравими, очевидними, інколи визначними досягненнями або має внутрішні задатки для таких досягнень у певному виді діяльності. Прояви обдарованості дитини будемо вбачати в тому, що у неї виявляються чітко виражені інтереси, любов до певної діяльності, бажання займатися чимось таким, що дуже подобається,

ще до того моменту коли вона підпадає під цілеспрямований вплив середовища і дорослих (батьків, вихователів, вчителів), які починають спрямовувати її розвиток. Характеристикою обдарованості є креативність, або здатність до творчості.

В період дошкільного дитинства малюк, без сумніву, має більше свободи, ніж у початковій школі. Вільна гра надає дитині можливості для творчого розвитку і вияву здібностей. Творчість дитини в грі спонтанна, часто непланована, безкорисна, недоцільна з точки зору стороннього спостерігача, мимовільна, ірраціональна, в момент творчого акту часто не піддається регуляції з боку дорослих. В ній вирує уява, напружується пам'ять, активізується мислення, шліфується мова, гартується воля. Все це створює умови для прояву обдарованості дитини. Батькам і вихователям лишається констатувати їх і спрямовувати розвиток у визначеному руслі. Тож дитина, як правило, почувається впевнено і є визнаною як серед однолітків, так і серед найближчих дорослих.

Зі вступом до першого класу ситуація змінюється. Дитина потрапляє в нове середовище, новий колектив і нові умови організації своєї діяльності. Першою ознакою провідного виду діяльності – навчання, у яке занурюється першокласник, є дисципліна. Другою – жорстка регламентація часу, відведеного на кожний з видів навчальної діяльності. Третьою – однакові вимоги до всіх учнів класу, продиктовані вимогами Стандарту початкової освіти. Для кожної дитини такий перехід є достатньо складним, а для обдарованої дитини – тим більше.

У кожної дитини є свій темп і стиль психічного розвитку. Темп може бути прискореним чи уповільненим, поступовим або нерівномірним, гармонійним чи хаотичним. Обдаровані діти значно відрізняються один від одного як за видами, так і за проявами обдарованості. Особливості, за якими вчитель першого класу може визначити наявність у дитячому колективі обдарованих дітей наступні: високий рівень пізнавальної активності, багатство словника, точність і швидкість виконання розумових операцій, захоплення різними видами практичних занять, творчий підхід до виконання завдань (розглядаємо творчість як вихід за межі заданого). Обдаровані діти це не завжди ті, хто випереджає у своєму розвитку однолітків. Існує й інша сторона обдарованості, набагато важча як для вчителів, так і для батьків. Це обдарованість нестандартним баченням, нешаблонним мисленням. При цьому здатності до засвоєння знань можуть бути не такими вже видатними, що заважає оточуючим вчасно вгадати цей дар.

Поряд з цими особливостями обдаровані діти мають й інші: вони занадто вразливі, гостро переживають невдачі, часто перебувають у стресовому стані, мають тривожність. Їхнє завзяття та прагнення довести розпочату справу до кінця, не зважаючи на регламент (урок закінчено!) чи вимогу вчителя (роби за зразком!), нерідко сприймається як упертість, неслухняність. Цікавість і швидкість реакцій обдарованих дітей може оцінюватись як порушення норм. Якщо для вчителя головним є порядок і дисципліна в класі, то нестандартний учень – важке випробування для нього. Незалежний і розвинений творчий учень починає "бунтувати" – відмовляється виконувати нецікаві йому завдання, шукає заняття до душі, чим заважає вчителю проводити урок, перестає виконувати домашні завдання ("все одно мене не викличуть"), не хоче ходити до школи і врешті-решт може перетворитися на сіренького "трієшника". Його взаємини з учителем переходять з рівня віри й довіри на рівень зауважень, записів у щоденнику, викликів батьків до школи.

Адже обдарована дитина по-іншому сприймає і оцінює навколишній світ, буде відносини з оточуючими, по-іншому працює. Обдаровані діти не сприймають готовий виклад матеріалу, вони прагнуть працювати самостійно, творчо, без орієнтації на зразок. Обдарована дитина шукає спілкування з дорослими, бо ті розуміють її краще, ніж однолітки. У спілкуванні з однокласниками у неї можуть виникати проблеми, оскільки успіхи обдарованих нерідко стають предметом заздрості однолітків. Оскільки інтелектуальна обдарованість не завжди поєднується зі спеціальною (фізичною, музичною тощо) чимало додаткових переживань дістається обдарованій дитині, коли їй чомусь не дається фізкультура, заняття з музики чи праці. Фізична невимілість, боязкість в учня, що далеко випереджає інших у розумовому відношенні, неодмінно стають предметом глузувань та жорстких насмішок. Навіть ігрова діяльність, яка ще присутня у цьому віці, не зближує однокласників: юні інтелектуали тягнуться до різних видів словесних ігор, шахів, у той час як їхні однолітки – переважно до рухомих і більш веселих колективних ігор. Об'єднуються діти навколо складних комп'ютерних ігор, якщо "вундеркінд" пояснює іншим шлях виходу зі складних ситуацій у грі, переходу на більш високий її рівень.

Різниця у ставленні обдарованих дітей до навчання була підмічена Я. Пономарьовим, який наголошував, що для творчої людини найбільшу цінність мають побічні результати діяльності, дещо нове і незвичне, для нетворчої – важливі результати по досягненню цілі, а не новизна [6].

Існують різні стратегії навчання обдарованих дітей. До основних належать: прискорення темпу і збільшення обсягу навчального матеріалу. Одним з основних принципів навчання обдарованих є створення ситуації розвивального дискомфорту, з якої учень власними силами має знайти вихід, застосовуючи наявні знання й уміння та набуваючи нових. Цей принцип спрацьовує й у роботі з іншими дітьми. Вирішення практичних ситуацій – найефективніший спосіб навчання. Наприклад у Японії, країні, безумовно, "успішних громадян" на початку 2000-х років була прийнята ідеологія розповсюдження "духа любові" (гри, творчості, спілкування), у якому витримана дошкільна освіта, на початкову школу [2]. В учителів це протесту не викликало. Тож, можливо, щоб забезпечити успішну адаптацію і соціалізацію першокласників у школі, доцільно створити тут освітній простір життєтворчості, у якому відсутні партії і

є безліч варіантів для цікавої пізнавальної діяльності дітей: ігор, експериментування, ручної праці та праці в природі, проектної діяльності тощо.

Освітнє середовище сучасної школи створилося історично і не зазнало принципових змін з часів академії Птоломея. Основним каналом отримання знань, попри розвиток інформаційних технологій, все ще залишається комунікативна ланка "носіє знань (учитель)" – "споживач знань (учень)". І змінювати його треба не у напрямку насичення різноманітними гаджетами, а у напрямі пошуку форм навчання через вільну діяльність, що забезпечує набуття дітьми необхідних знань, розвиток їхніх задатків, здібностей, індивідуальних потреб та інтересів.

Складається освітнє середовище з наступних компонентів: матеріальна база, людський фактор, програма навчання. Зміна одного з них неодмінно веде за собою зміну інших. Враховуючи той факт, що навчання у початковій школі нині починається коли дитині виповнюється 6 – 6,5 років, доцільно переглянути методичне забезпечення освітнього середовища, включивши до нього ігрові методики, проектні технології, нескладні досліди тощо. Програма навчання має бути перебудована за індивідуальними траєкторіями навчання, що дозволить забезпечити успішний розвиток всіх дітей. Можливо слід ще раз переглянути можливості тематичного навчання, коли одна тема опрацьовується впродовж тижня і більше, передбачаючи включення дітей у різні види діяльності – ігри з літерами й словами, конструювання, слухання казок і складання творчих розповідей, малювання, спортивних змагань, праці в природі тощо.

Стандартне розташування парт у класі також не задовольняє комунікативних потреб сучасних дітей. Ритмом і стилем життя вони обмежені у вільному спілкуванні з однолітками, а школа, в якій діти проводять значну частину часу поряд з однолітками, не сприяє розвитку їхніх комунікативних умінь (Не крутись! Не розмовляй! Дивись на дошку!). Розташування парт іншим чином – по колу, трикутником, групами дозволило б учителю не лише організувати належним чином роботу класу, а й забезпечити ефективне спілкування дітей один з одним в процесі вивчення кожної теми. Обдаровані діти мали б більше можливостей для позитивної презентації своїх здібностей однокласникам, включення у загальний ритм роботи і стимулювання інших до вияву творчих здібностей.

Ряд психологів, зокрема Роберт Стенберг [8], розглядають творчість, як форму лідерства. Згідно його концепції, інтелектуальна поведінка по відношенню до оточуючого світу може виявлятися в адаптації, у виборі типу зовнішнього середовища, а також у активному перетворенні середовища. Творча особистість своїми діями стимулює інших до творчого перетворення світу, веде за собою, сприяє розкриттю потенційних можливостей тих, хто поряд. Тому увага до обдарованих дітей є необхідною умовою розвитку кожного дитячого колективу і запорука його вивіщення як у когнітивному, так і у моральному й творчому планах.

Висновки. Загальну "формулу" життєвого успіху людини можна сформулювати наступним чином: зведіть надійний фундамент "людського в людині" у дошкільному дитинстві та на початкових етапах навчання в школі, і додайте можливість досягнення, з опорою на нього, вершин професійного та особистісного зростання, яку забезпечує університетська освіта.

Традиційна система шкільної освіти з її специфічними, "рамковими" вимогами і критеріями оцінювання інтелектуального успіху має відійти у минуле. Вона ніколи не підходила і не підійде тим, у кому живе здатність бачити незвичне у буденному, прагнення шукати невідшукуване і вміння пізнавати непізнане всупереч усьому. Обдарована дитина може бути успішною в школі лише за умов надання їй свободи у пізнанні, створенні навчальних ситуацій самостійного подолання труднощів, забезпечення позитивного емоційного фону спілкування й співпраці з однолітками.

Стандартизація початкової освіти має стати стандартизацією якості, а не стандартизацією особистостей. Для цього доцільно відійти від класно-урочної системи навчання в початковій школі, звернутися до досвіду організації початкового навчання у найбільш успішних та економічно розвинених країнах світу – Японії, Великої Британії, Швеції, Фінляндії тощо. Якщо не змінити існуючу в Україні систему навчання в школі, обдаровані діти можуть опинитися у "групі ризику" за рахунок своєї нестандартності. Їхні здібності поступово згаснуть, а суспільство втратить значно більше ніж кошти і сили на реорганізацію системи початкової освіти.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в перегляді форм організації навчання дітей шести – десяти років у школі, а також змісту підручників для початкової школи. Це логічно поведе за собою зміни у навчальних планах вишів, що готують вчителів початкової школи.

Використані джерела

1. Біла І. М. Психологія дитячої творчості / І. М. Біла. – К. : Фенікс, 2014. – 200 с.
2. Біла І. М. Досвід становлення талантів у Японській державі: Серія "ПРОсвіт" / І. М. Біла. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2011. – 36 с.
3. Битянова М. Р. Професія – школьник. Програма формування індивідуального стиля познавальної діяльності у младших школьників / М. Р. Битянова. – М. : Генезис, 2000. – 112 с.
4. Кульчицька О. І. Обдарованість: природа і суть / О. І. Кульчицька // Обдарована дитини. – 2007. – № 1. – С. 17-24.
5. Лейтес Н. С. Способности и одаренность в детские годы / Н. С. Лейтес. – М. : Просвещение, 1984.

6. Пономарьов Я. А. Психология творчества / Я. А. Пономарьов // Тенденции развития психологической науки. – М. : Наука, 1988. – С. 21-25.
7. Сербіновська Н. В. Психологічні труднощі обдарованих учнів / Н. В. Сербіновська // Обдарована дитини. – 2008. – № 10. – С. 36-42.
8. Стернберг Р. Практический интеллект = Practical Intelligence in Everyday Life / Роберт Стернберг. – СПб. : Питер, 2002. – 272 с. – (Мастера психологии).
9. Теплов Б. М. Избранные труды : в 2-х т. / Б. М. Теплов. – М. : Педагогика, Т.1. – 1985. – 329 с.

Belenka G.V.

GIFTED PRESCHOOLERS ARE "CHILDREN AT RISK GROUP" IN THE ELEMENTARY SCHOOL

The article deals with the adaptation of gifted children for first grade of primary school. It is noted that the transition from preschool to school stage of personal development affects change in the social status of the child, leading activity, loss of spontaneity transition behavior of "I want" to "Yes we must." This is a difficult period of life that gifted children come up with difficulties and often lose their achievements at preschool childhood, such traits as: activity, initiative, and confidence in the natural adult (teacher), sincerity, creativity.

The author presents the difficulties which gifted child encountered at school, teacher's difficulties during the work with these children. It's indicated that gifted child will be successful at school only if they give her freedom in mind, creating learning situations independent overcome difficulties, to ensure a positive emotional background of communication and collaboration with peers. The author proposes to look at the work of the child as a form of leadership and proves that gifted person whose actions encourage others to creative transformation of the world entails, helps reveal the potential of those around you. Therefore the author of the article emphasizes that attention to gifted children is a necessary condition for the development of each child's team and the key to his elevation as in cognitive and in the moral and creative plans.

In the article the main point is devoted to that the modern educational environment of the school and the created historically not been fundamental changes since Ptolemy Academy. The following new features of primary school educational environment so as to help gifted children successfully adapt and undergo socialization in the first grade of general school. Among them are: a departure from class-task system of training children in the first class of the example of developed countries – Japan, England, Sweden, and Finland. The necessity of changing educational environment not towards saturation its various gadgets and towards finding learning through free activities, providing children acquiring the necessary knowledge, develop their inclinations, abilities, individual needs and interests.

Key words: *gifted children, preschool children, first graders, elementary school, difficulties, alteration, freedom, organizing educational space.*

Стаття надійшла до редакції 09.04.2015